

Vaiko auklėjimas šiuolaikinėje Lietuvoje: tėvų požiūris

Audronė Daraškevičienė

Straipsnyje siekiama aptarti ankstyvąjį vaiko auklėjimą šiuolaikinės (XXI a. pradžios) Lietuvos šeimoje. Apžvelgiamos vyraujančios vaiko auklėjimo šeimoje kryptys, dėmesį sutelkiant į pateikėjų *emic* perspektyvoje atsirandančias vaiko auklėjimo interpretacijas bei per jas atsiskleidžiančias vaiko ir vaikystės sampratas. Ši analizė atliekama pasitelkiant etnografinio lauko tyrimo medžiagą: 100 pusiau struktūrotų interviu su tėvais, kurių vaikai gimė XXI a. Remiamasi kultūros antropologės Adrie Kusserow individualizmo interpretacijų teorija. Šios autorės teigimu, skirtingi individualizmo stiliai – ji juos vadina *švelniu* (*soft*) ir *kietuoju* (*hard*) – pasižymi labai skirtingomis žmogaus, socialinės tvarkos, gyvenimo trajektorijos ir vaiko socializacijos sampratomis. Pasitelkiant šią teorinę priegą analizuojama situacija Lietuvoje.

Raktiniai žodžiai: *vaikas, ankstyvoji vaikystė, tėvai, auklėjimas, šiuolaikinė šeima.*

The aim of the article is to look at early-years upbringing for children in a 21st-century Lithuanian family. It examines the directions that prevail in bringing up a child in a family, focusing on the respondents' interpretations of upbringing in their *emic* perspective, as well as on their concepts of child and childhood. The analysis is based on ethnographic fieldwork material: a hundred semi-structured interviews with parents whose children were born in the 21st century. The article employs the theoretical approach of individualisms of the cultural anthropologist Adrie Kusserow. According to her, two types of individualism, *soft* and *hard*, can be distinguished. Both types are characterised by very different concepts of the human, social order, the trajectory of life, and child socialisation.

Key words: *child, early childhood, parents, upbringing, contemporary family.*

Audronė Daraškevičienė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos ir antropologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: audronep@hotmail.com

Įvadas

Vaikystę tyrinėjantys antropologai, kurie analizuoja tėvų elgesį su vaiku šiuolaikinėse visuomenėse, atkreipia dėmesį, kad postmodernus pasaulis pasižymi

rūpinimosi vaiku stilių įvairove, kuri įvairiakryptiškai siejasi su daugybe rūpinimosi vaiku ir vaiko auklėjimo ideologijų. Antropologų teigimu, šioje situacijoje tėvų rūpinimasis vaiku, vaiko auklėjimas tapo ypatingos refleksijos reikalaujančiu veikimu, nuolatinu idėjų atsirinkinėjimu, susipynė su tėvų tapatybės konstravimu ir reproduktivumu (Faircloth, Hoffman, Layne 2013: 1–18).

A. Kusserow, analizuodama vienas šalia kito vienoje visuomenėje egzistuojančius skirtingus vaiko auklėjimo stilius, pasiūlo individualizmo interpretacijų teoriją, kurioje išgryninami *švelniojo* (*soft*) ir *kietojo* (*hard*) individualizmo terminai. *Švelniojo* individualizmo konfigūracijos atveju, anot Kusserow, tėvai stengiasi vaiko atžvilgiu nereikšti neigiamų emocijų, užuot griežtai nurodinėję, pateikia klausimus arba pasiūlymus, duoda vaikui galimybę paaiškinti savo veiksmus, disciplinos pagrindu laiko empatiją – vaikas mokomas įsivaizduoti, kokius negatyvius jausmus sukelia netinkamas elgesys. O *kietojo* individualizmo konfigūracijos atveju mokydami vaiką elgesio taisyklių tėvai laiko savo pareiga elgtis su vaiku griežtai, pavyzdžiui, duoti tiesioginius nurodymus. Jie nemano, kad blogybė yra vaiką aprėkti, jeigu jis elgiasi netinkamai. Vaiko paklusnumas laikomas normaliu ir pasiaiškinimų nereikalingu reiškiniu.

Kusserow, kaip ir daugelio kitų antropologų (Mead 1930; Whiting, Edwards 1994; Levine, Dixon, Levine, Richman, Keefer, Brazelton, Leiderman 1998; Brigs 2000; Lancy 2015), tyrimuose daroma išvada, kad skirtingi vaiko socializacijos¹ modeliai arba kryptys siejasi su skirtingomis vaiko ir vaikystės sampratomis. Tirdama *švelniojo* individualizmo konfigūraciją, Kusserow pažymi, kad vaikas suvokiamas kaip *trapi gėlė*, kuri gali visu grožiu išsiskleisti tik sudarant ypatingas sąlygas jam reikšti savo jausmus ir mintis. Šios vaiko socializacijos krypties šalininkų įsitikinimu, vaikui būtina parodyti, kad jo mintys ir jausmai yra svarbūs, jų negalima slopinti, nes tik tokiu atveju jis atras savo *tikrąjį aš*, panaudos visą savo potencialą ir taps laimingu žmogumi, kuriam sekasi. Tuo tarpu *kietojo* individualizmo konfigūracijos atveju nemanoma, kad *kieti* auklėjimo metodai gali užgauti vaiką. Priešingai, manoma, kad šiuo būdu socializuojant vaiką, jis tampa tvirtesnis, atsparesnis gyvenimo išbandymams, geriau pasiruošęs apsiginti nuo atšiaurios aplinkos arba kopti aukštyn visuomenės hierarchijos laiptais. Tuo pačiu jis mokomas suprasti, kokia jo vieta šioje hierarchijoje, kurioje jis nėra lygus suaugusiesiems, priešingai – suaugusieji vaiko atžvilgiu yra apdovanoti galia ir teise jį kontroliuoti (Kusserow 2004).

Vaikystės antropologijoje nuo pat jos ištakų laikomasi nuostatos, kad tėvų elgesys su vaiku yra visuomenės sociokultūrinės sistemos dalis (Mead 1930; Whiting, Edwards 1994; Levine, Dixon, Levine, Richman, Keefer, Brazelton,

¹ Remiantis antropologo Davido Lancy samprata, socializaciją galima apibrėžti kaip apgalvotą individo formavimą siekiant, kad jis prisitaikytų prie socialinės aplinkos (Lancy, Bock, Gaskins 2010: 9).

Leiderman 1998). Rūpinimosi vaiku ir vaiko auklėjimo praktikos yra kultūriniai teiginiai², atspindintys visuomenės socialinius prioritetus, poreikius ir vertybes. Tėvų nuostatose vaiko auklėjimo klausimu bei jų elgesyje atsispindi visuomenėje įsitvirtinusios žmogaus, socialinės tvarkos, gyvenimo trajektorijos sampratos (Kusserow 2004; Lancy 2015). Pasitelkiant šias teorines prieigas straipsnyje analizuojama situacija šiuolaikinėje (XXI a. pradžios) Lietuvoje, daugiausia dėmesio sutelkiant į vaiko auklėjimą ankstyvojoje vaikystėje³.

Darbe sprendžiama vaiko ir vaikystės sampratos XXI a. Lietuvos šeimoje problema. Keliamas tikslas išsiaiškinti, kaip šiuolaikiniai tėvai (moterys ir vyrai, vaikų susilaukę XXI a. pirmaisiais dešimtmečiais) supranta vaiką, vaikystę ir ankstyvąjį vaiko auklėjimą.

Tyrimo objektas – tėvų įsitikinimai vaiko auklėjimo klausimu, įgyti per visuomenės pateikiamas vaiko auklėjimo strategijas (vyresniųjų kartų pamokymus, tėvams skirtą literatūrą, žiniasklaidą, švietimo įstaigas ir t. t.) bei asmeninę patirtį, sukauptą auklėjant vaikus. Keliami uždaviniai: 1. Atskleisti tėvų požiūrius vaiko auklėjimo klausimu. 2. Išanalizuoti tėvų požiūrių vaiko auklėjimo klausimu susiformavimo prielaidas.

Temos ištirtumas Lietuvoje. Lietuvos etnologų darbuose yra išsamiai išanalizuotas vaiko auklėjimas XIX–XX a. pr. Lietuvos kaimo šeimoje. Šiai temai dėmesio skirta Jono Vitarto darbuose (Vitartas 2017: 139–145), Jono Balio pateiktoje tautosakinėje medžiagoje atsiskleidžia nuostatos dėl vaiko baudymo (Balys 2004), įvairiais aspektais vaiko auklėjimas tyrinėtas Pranės Dundulienės, Angelės Vyšniauskaitės, Rasos Paukštytės, Rasos Račiūnaitės, Jono Mardosos, Reginos Mikštaitės-Čičiurkienės, Jurgitos Macijauskaitės-Bondos (Dundulienė 1999; Vyšniauskaitė 1964: 448–526; Vyšniauskaitė 2008: 123–189; Paukštytė 1999; Račiūnaitė 2002; Mardosa 2011: 746–760; Mikštaitė-Čičiurkienė 2014; Macijauskaitė-Bonda 2015). Vaiko auklėjimo XIX–XX a. pr. Lietuvos kaime aptarimui itin svarbūs ir etnografinio lauko tyrimo metodologija paremti edukologų Romano Vasiliausko bei Irenos Stonkuvienės darbai (Vasiliauskas 2006; Stonkuvienė 2013).

Etnologų tyrimai parodė, kad vaiko auklėjimu Lietuvos kaime buvo pradedama rūpintis labai anksti – vaikui dar negimus, per besilaukiančios moters

² Remiantis kultūros antropologės Hillary Fouts ir jos kolegų apibrėžimu, kultūra suprantama kaip socialiai perduodamos žinios, vertybės bei elgsena, daugiau ar mažiau įsitvirtinusios tam tikroje socialinėje grupėje (Fouts, Hewlett, Lamb 2012).

³ Remiantis straipsnių rinkinyje *Antropologija ir vaiko vystymasis: tarpkultūriniai skaitiniai* pateiktais apibendrinimais (LeVine, New 2008: 159–164), ankstyvoji vaikystė gali būti apibrėžiama kaip amžiaus tarpsnis nuo apytikriai 2 iki 5–6 metų, kuriam būdingas itin aktyvus kalbos ir kitų komunikacinių kompetencijų perėmimas. Šiuolaikinėje Lietuvoje šis amžiaus tarpsnis sutampa su ikimokykliniu (dažniausiai vaikų darželio lankymo) laikotarpiu – būtent todėl ši tarpsnį galima interpretuoti kaip daugiau ar mažiau vientisą, vaikus ir tėvus įpareigojantį spręsti panašias problemas kiekviename šio tarpsnio etape.

elgesio reguliavimą; pasitelkiant įvairiausių maginių veiksnius gimtųjų ciklo ritualuose (Baly 2004; Dundulienė 1999; Paukštytė 1999; Račiūnaitė 2002).

Analizuojant vaiko auklėjimą ankstyvojoje vaikystėje ir vėlesniais vaikystės tarpsniais atskleista, kad XIX–XX a. pr. kaimo šeimoje, siekiant išugdyti pageidaujamas savybes, buvo pasitelkiami tokie metodai kaip tėvų pavyzdys, darna šeimoje ir bendruomenėje, meilė ir dėmesys vaikui, rodomi įvairiausiose bendrą ekonominę veiklą vykdančios šeimos bei glaudžiai bendradarbiaujančios kaimo ir religinės bendruomenės kasdienybės situacijose, taip pat išnaudotos plačios folkloro, gyvenimo gamtos apsuptyje galimybės (Vyšniauskaitė 1964; Dundulienė 1999; Račiūnaitė 2002; Vasiliauskas 2006; Stonkuvienė 2013). Tačiau kartu teigiama, kad auklėjant vaiką, bausmės, tarp jų ir fizinės, nebuvo išimtis (Vyšniauskaitė 1964; Dundulienė 1999).

Apibendrinant minėtų etnologų tyrimus, susijusius su vaiko auklėjimu, galima pažymėti, kad Lietuvos XIX a. pab.–XX a. pr. kaimo šeimoje vyravo supratimas, jog vaiko auklėjimui turi vadovauti suaugusieji. Šią sampratą atskleidžia aptariamam laikotarpiu vyravusi nuostata, kad geras vaikas – paklusnus vaikas. A. Vyšniauskaitės teigimu, „idealiu buvo laikomas paklusnus, nedrąsus, svetimų žmonių vengias vaikas, nes iš tokio buvo tikimasi išauginti dorą žmogų“ (Vyšniauskaitė 1964: 460). Šiam teiginiui pritaria ir I. Stonkuvienė teigdama, kad paklusnumas ir pagarba autoritetui – esminės moralinės savybės, kurių laukta iš vaiko (Stonkuvienė 2013: 208). Etnopedagogas R. Vasiliauskas taip pat konstatuoja:

Liaudies tradicijoje sąvoka greitai paklūstantis vaikas reiškė jo vertybinę nuostatą būti uoliu [...], stropiu, pareigingu, rūpestingu, geru pareigų atlikėju, vykdytoju, veikti ir gyventi ne tik dėl savęs, bet ir dėl kitų. Vaikas nuo gimimo pratintas pripažinti vyresniųjų autoritetą, paklusti jų valiai, vykdyti jų prašymus, paliepiamus, neretai atsisakant savo interesų (Vasiliauskas 2006: 111).

XX a. pab.–XXI a. pr. visuomenėje vaiko auklėjimo klausimai etnologų tyrimuose yra susilaukę nedaug dėmesio. Išskirčiau Andželikos Bylaitės-Žakaitienės etiketo tyrinėjimus, kuriuose analizuojama etiketo taisyklių perdavimo vaikui kaita XX a. (Bylaitė-Žakaitienė 2012). Tenka pažymėti, kad ši tema pastaruoju metu yra daugiau analizuojama edukologų, psichologų ir sociologų tyrimuose. Šių disciplinų mokslininkai yra atskleidę auklėjimo metodų šiuolaikinėje šeimoje paplitimą (Jusienė 2006: 63–71; Ivanauskienė 2002: 92–97; Jonikaitė-Kievišienė, Ivanauskienė 2008: 75–81; Petrylienė, Smilgienė 2013: 56–62), jų vertinimą visuomenėje (Jonynienė 2010: 199–137; Jonynienė 2005: 129–141) ir įstatyminėje bazėje (Grinevičiūtė 2011: 721–736; Kairienė 2010: 113–118). Auklėjimas patenka į akiratį tyrėjams, analizuojantiems vaiko teisių (Kerulienė 2008: 116–122; Kerulienė 2009: 109–113; Kairienė 2012: 391–400; Bulotas 2014: 4–17), lyčių vaidmenų (Šumskaitė 2014) temas.

Tačiau tyrimų, kuriuose būtų keliamas tikslas išanalizuoti tėvų *emic* perspektyvoje atsirandančias vaiko auklėjimo interpretacijas bei per jas atsiskleidžiančias vaiko ir vaikystės sampratas, išsiaiškinti juos veikiančius sociokultūrinius kontekstus, trūksta. Taigi šiame darbe keliamas tikslas ir uždaviniai yra nauji ir aktualūs.

Metodai. Tyrime remiamasi 2013–2017 m. mano atlikto etnografinio lauko tyrimo duomenimis. Tyrimo metu atlikta 100 pusiau struktūruotų interviu su tėvais, vaikų susilaukusiais XXI a. pirmaisiais dešimtmečiais.

Klausinėta pagal mano sudarytą klausimyną „Tėvų elgesys su vaiku ankstyvojoje vaikystėje: sampratos ir praktika“, kurį sudaro 60 klausimų, apimančių su kūdikio priežiūra ir rūpinimusi vaiku ankstyvojoje vaikystėje susijusias temas.

Pateikti šie su vaiko auklėjimo tema tiesiogiai susiję klausimai: *Ar stengiatės mažą vaiką mokyti disciplinos (tvarkos, taisyklių)? Nuo kokio amžiaus? Kodėl? Kokiais metodais vaiką drausminate? Ar įmanoma vaiką užauginti vien gražiuoju? Kokia jūsų patirtis? Ar vaikas turi klausyti suaugusiųjų? Ar Jūsų vaikai klauso? Ar ir kaip mokote vaiką darbo? Kodėl? Kokį žmogų norite užauginti?* Tačiau su vaiko auklėjimo tema susijusios tėvų nuostatos dažnai atsiskleidė aptariant ir kitas, pavyzdžiui, vaiko lavinimo, vaiko dalyvavimo viešajame visuomenės gyvenime temas, kalbant apie prioretizuojamas vaiko savybes bei pateikėjo prisiminimus apie jo paties vaikystę, analizuojant įvairius vaiko auginimo kasdienybės pavyzdžius.

Pasirenkant pateikėjus orientuotasi į tuos, kurie turi XXI a. pirmaisiais dešimtmečiais gimusių vaikų. Keltas tikslas rasti pateikėjų, besivadovaujančių skirtingomis idėjomis apie vaiko auklėjimą, tad buvo pasirenkami kuo įvairesnėmis sociodemografinėmis charakteristikomis pasižymintys pateikėjai: moterys ir vyrai, miesto ir kaimo gyventojai, įvairaus išsilavinimo, profesijos, šeimyninės padėties, tautybės, religijos. Pagrindinis pateikėjų paieškos metodas – *sniego gniūžtės*: kreiptasi į pažįstamus ir prašyta suvesti su vienoje ar kitoje vietovėje gyvenančiais vaikų turinčiais žmonėmis, kurie sutiktų dalyvauti tyrime. Taikant šį metodą siekta išvengti interviu, kuriuose tyrėjas pateikėjui yra visiškai nepažįstamas ir nežinomas, dėl to nepasitikėjimą keliantis žmogus, kuriam pateikiama tik formalūs atsakymai į pateiktus klausimus.

Pateikėjų amžius – nuo 18 iki 50 metų, tačiau didžiausią dalį sudaro 25–29 metų (11 proc.), 30–34 metų (33 proc.), 35–39 metų (34 proc.), 40–44 metų (14 proc.) amžiaus pateikėjai. Taigi, dauguma yra gimę 1970–1989 m. laikotarpiu.

Dauguma šių pateikėjų interviu metu augino 2–6 metų vaikus (71 proc.). Pateikėjų, kurie augino mažesnius nei 2 metų vaikus (11 proc.), paprašyta papasakoti, kokiais principais remdamiesi jie ruošiasi vaiką auklėti ateityje. Auginančių vyresnio amžiaus vaikus (16 proc.) paprašyta atsakinėjant į klausimus koncentruotis į ikimokyklinio amžiaus vaiko auklėjimą.

Pateikėjų gyvenimo geografija tokia: gyvenantys didmiestyje (Vilniuje, Klaipėdoje) (47 proc.), mieste (Alytuje, Anykščiuose, Biržuose, Kretingoje, Mažeikiuose, Molėtuose, Panevėžyje, Šilutėje, Švenčionėliuose, Vilkaviškyje) (28 proc.), kaime (Biržų, Kretingos, Plungės, Skuodo, Širvintų, Švenčionių, Utenos raj.) (25 proc.). Pagal išsilavinimą: su aukštuoju išsilavinimu – 77 proc., su aukštesniu – 8, su profesiniu – 12, su viduriniu – 3. Apklausta: 80 moterų ir 20 vyrų. 95 proc. apklaustųjų – lietuviai, 2 – Lietuvos lenkai, 2 – Lietuvos rusai, 1 – save įvardino kaip žydų ir ukrainiečių kilmės. 93 proc. respondentų vaikus augina santuokoje, 7 proc. dėl kokių nors priežasčių (sutuoktinio ar partnerio mirties, skyrybų, apsisprendimo gyventi atskirai) vaikus augina vieni. Kaip svarbų auginant ir auklėjant vaiką faktorių 10 proc. pateikėjų paminėjo faktą, kad sutuoktinis dirba užsienyje arba pačiam yra tekę ilgesniam ar trumpesniam laikui palikti vaikus dėl darbo užsienyje, arba gyventi su vaikais užsienyje. Dauguma pateikėjų – dirbantys intelektinį ar kūrybinį darbą (gydytojas, menininkas, verslininkas, bibliotekininkas, mokytojas, dėstytojas, specialistas valstybinėje institucijoje, kultūros darbuotojas, karininkas, IT specialistas, įstaigos vadovas, vadybininkas ir t. t.) (78 proc.). Veiklomis, kurias būtų galima priskirti darbininkiškoms (autoremontininkas, miško darbuotojas, slaugytojas, darželio auklėtojos padėjėjas, siuvėjas, virėjas ir t. t.), užsiima 17 proc. pateikėjų. Penkios pateikėjos sakėsi niekur nedirbančios, bet keturiais iš šių atvejais situacija nupasakota kaip laikinas nedarbingumas, sutampantis su vaiko priežiūros periodu. Apie pateikėjų pajamas duomenys nerinkti, tačiau pateikėjų gyvenamoji aplinka (daugelis interviu vyko pateikėjų namuose) bei interviu metu atsiskleidusios gyvenimo detalės (laisvalaikio, buities organizavimas ir t. t.) leidžia pasakyti, kad į šį tyrimą beveik nepateko su skurdo problema susiduriantys gyventojai (apie nemenkas šeimos ekonomines problemas buvo kalbama tik dviejuose interviu). Daugelyje aplankytų namų pakliuvau į šeiminių nemenką ekonominę pajėgumą arba tvarkingumą ir kūrybiškumą atspindinčią aplinką; daugelio pateikėjų pasakojimuose išryškėjo, jog įprastas laisvalaikio leidimo būdas yra kelionės (dažnu atveju – į užsienį) arba kiti gana nemažų ekonominių ar socialinių resursų reikalingi laisvalaikio leidimo būdai; dažnu atveju pateikėjų naratyvuose atsiskleidė keliama dideli reikalavimai sau ir aplinkiniams aprūpinant vaiką žaislais, lavinamosiomis priemonėmis, organizuojant vaiko gimtadienius ir t. t. Taigi galima teigti, kad beveik absoliuti dauguma pateikėjų atstovauja gana dideliame, P. Bourdieu žodžiais tariant (Bourdieu, Wacquant 2003), ekonominių, socialinių ir kultūrinių kapitalą sukaupusiam Lietuvos visuomenės sluoksniui. Tyrimas reprezentuoja šiandieninės Lietuvos vidurinės klasės, sociologų apibrėžiamos kaip gebėjusiųjų adaptuotis prie naujos socialinės tikrovės, žmonių grupę (Taljūnaitė, Sviklas 2018: 90).

Siekiant atskleisti įvairius tėvų požiūrius vaiko auklėjimo klausimu, pasirinkta pateikėjų grupė yra pakankamai reprezentatyvi: joje išryškėjo radikalčiai skirtingi požiūriai į vaiko auklėjimą ir atsiskleidė radikalčiai skirtingos vaiko auklėjimo būdams suteikiamos prasmės.

I. Vaiko auklėjimo šeimoje kryptys šiuolaikinėje Lietuvoje

Tyrimas parodė, kad tėvai nevienodai konceptualizuoja auklėjimo metodus, vaiko paklusnumo idėją bei vaiko emocijų reikšmę. Analizuodama tėvų įsitikinimus šiais klausimais, bandysiu atskleisti šiuolaikinės Lietuvos šeimose išryškėjančias auklėjimo kryptis. Šiuo tikslu vartosiu Kusserow individualizmo interpretacijų teorijos pagrindu išgrynintus *švelniojo* ir *kietojo* auklėjimo terminus.

Švelniojo auklėjimo kryptis

Išanalizavus atliktus interviu atsiskleidė, kad itin didelė dalis tėvų laikosi nuostatos, jog vaiko auklėjime būtina vengti griežtumo, kontrolės, įsakinėjimų: „Tėvai neturi vaikų kontroliuoti, neturi mokyti, auklėti, tėvai turi padėti jiems augti. Kitaip sakant – ne būti prieky kolonos, bet eiti šalia“ (vyras, 40 m., Vilnius). „Griežtumas gali tik išgąsdinti. Griežtai prigriebeš, gali tik įvaldyti, bet jis tavęs nesupras“ (vyras, 37 m., Vilnius). Neretu atveju akcentuojama, kad auklėjimo pagrindu neturi būti baimė: „Mane tėvai auklėjo griežtai. Bent jau tėvas. Nelabai geras bruožas. Buvo tėvas, bet nebuvo to tokio... daugiau buvo baimės. Norėtūsi, kad bent vaikai to iš mūsų pusės nejaustų. [...] Norisi, kad vaikai nebijotų“ (moteris, 34 m., Kernavė).

86 proc. pateikėjų išsakė itin neigiamą požiūrį į fizines bausmes (pvz., tokias kaip *pliaukštelėjimas* vaikui) bei šiurkštų žodinių disciplinavimą (pvz., aprėkimą): „Tiek rėkimas, tiek mušimas yra didelis blogis, mano galva“ (vyras, 33 m., Vilnius). „Ar jis neužaugtų, jei tu nerėktum? Aišku, užaugtų, ir geresnis šimtą kartų“ (moteris, 32 m., Vilnius). Taip pat išryškėjo nuomonė, kad pernelyg griežti yra tokie auklėjimo metodai kaip vaiko baudymas įvairiais suvaržymais iš anksto neinformavus apie tokias pasekmes, vaiko statymas į kampą už prasižengimą, vertimas dirbti neatsižvelgiant į vaiko polinkius, atribojimas nuo suaugusiųjų gyvenimo (pvz., atėjus svečiams) ir t. t.

Daugelio tėvų pasakojimuose išryškėjo, kad auklėjant vaiką, labai svarbu nubrėžti tam tikras ribas, tačiau tai daryti galima taikant tik *pozityviuosius* auklėjimo metodus. Esminiu auklėjimo metodu daugelis apklaustų tėvų laiko dialogą: „Aš už dialogą. Kitaip nieko neperduosi“ (vyras, 37 m., Vilnius). Nupasakodami dialogą kaip vaiko auklėjimo metodą, tėvai teigia, kad stengiasi sužadinti vaikui empatijos jausmą, motyvaciją, sudaro galimybę rinktis iš kelių galimų variantų. Akcentuojama, kad vaikas turi teisę išreikšti savo nuomonę, užtat dažnai

auklėjimas nusakomas terminu *derybos*. Laikomasi nuostatos, kad konfliktinėje situacijoje geriau palaukti, kol visi nusiramins, o ne spręsti problemą pagautiems įkarščio. Manoma, kad itin tinkamas vaiko auklėjimo būdas yra laisvalaikio kartu su vaiku leidimas. Šių laikui imlių metodų naudojimo tikslas – diplomatiškumu ir pagarba vaikui paremtas auklėjimas: „Bandom diplomatiškai: kaip su draugu, su partneriu, o ne grasinimais“ (moteris, 35 m., Vilnius).

Atkreiptinas dėmesys, jog didelės dalies apklaustų tėvų pasakojimuose atskleidžia kritiškas požiūris į vaiko paklusnumo idėją: „Aišku, lengviau būtų su tais paklusniais, bet aš už tokius laisvus, kūrybingus. Kad savo nuomonę turėtų. Gal ne visada ji patinka. Iš tikrųjų man sunku, bet taip turbūt yra teisingiau. Taip turi būti“ (moteris, 35 m., Anykščiai). Vaiko paklusnumo reikalavimas nupasa-kojamas vartojant tokius terminus kaip *vaiko asmenybės žalojimas, šakų aplaužymas* ir t. t. Tuo tarpu paklusnumo priešstata – savo nuomonės turėjimas – laikomas vidinės laisvės, psichinės sveikatos, tvirtumo ir kitų gerų bei reikalingų žmogaus bruožų ženklų:

Kai auklėtoja pasako, kad vaikas nepakluso, kažką padarė savaip, tai aš viduj visiškai nepergyvenu, iš dalies net ir džiaugiuosi, kad vaikas sugeba kažką savaip daryti, pakovoti už save. Žodžiu, nesu už tai, kad vaikas būtinai turi būti paklusnus, nes jis gi žmogus, ne mašina, kuri turi veikti taip, kaip užprogramavai. Manau, kad vidinė laisvė turi būti. Nereikia užrakinti, aplaužyt tų šakų. (Moteris, 33 m., Molėtai.)

Paklusnumas sutapatinamas su įvairiais neigiamais reiškiniiais – santykių tarp tėvų ir vaikų nutrūkimu, užsidarymu, vidiniu pykčiu: „Iš praktikos pastebėjau: kur lėtesnis, tas daugiau piktų minčių turi. Kur laisvesnis – jis atviresnis. [...] nesakyk to, nedaryk ano. Ir tuoj vaikai kažkokie ne savimi tampa. Jie kažkur kavoja, slapstosi“ (moteris, 42 m., Biržai). Kai kuriais atvejais paklusnumas laikomas netgi ligos požymiu: „Kuris vaikas nėra išdykęs, nebėgioja, neprieštarauja tau, tas yra nesveikas. Jeigu pasodinai ir jis sėdi vienoj vietoj – mama susirūpink, jam kažkas yra negerai“ (moteris, 36 m., Klaipėda). Kai kuriems pateikėjams paklusnumo vaizdinys asocijuojasi su negebėjimu savarankiškai mąstyti: „Jei durnas auga, tikrai turi klausyti“ (vyras, 50 m., Kretinga).

Mintis, kad vaikas turi klausyti suaugusiųjų, didelės dalies pateikėjų nuomone, turėtų būti keičiama į nuostatą, kad vaikas ir tėvai turi įsiklausyti vieni į kitus. Todėl akcentuojama, jog vaiko auklėjime viena pagrindinių tėvų užduočių yra vaiką suprasti, domėtis jo mintimis, emocijomis, norais:

Kai būna atvirumo valandėlės prieš užmiegant, vaikai pasipasakoja apie tai, kas neduoda ramybės. Pavyzdžiui, mama, man nepatinka, kad tu darželyje prieš visus pasakai, kad aš kažką blogo darau. Arba, mama, man nepatinka, kad tu mane lygini su broliu. Na, kai jau taip pasako, tai nebedarau – nebelyginu. (Moteris, 35 m., Vilnius.)

Išryškėja pastangos išmokyti vaiką įvardinti savo emocijas ir su jomis tvarkytis socialiai priimtiniu būdu:

Sakau, kad visi žmonės pyksta, pykti yra normalu. Tu supykai. Visų pirmiausia stengiesi tą pyktį įvardyti. Nes dažniausiai reakcija būna – verkia. Klausi: ar tau skauda, ar tau liūdna, ar tu supykai, ar tau nuobodu. Dėl ko supykai. Pyktį reikia padėti įvardyti, kad jie suvoktų, kas jiems yra. Tada jiems paaiškinti, kad jei supykai, tai nereikia išdaužyti savo žaisliukų, yra visokių būdų išlieti pyktį. (Moteris, 34 m., Vilnius.)

Švelniojo auklėjimo idėjoms pritariantys tėvai turi savitą sampratą, kaip turėtų vykti socialiai priimtino elgesio mokymasis ir mokymas. Jie mano, kad tokio elgesio vaikas išmoksta ne pakludamas tėvams, o matydamas, kaip tėvai elgiasi su juo: „Vaikas klausosi, kai tu kalbi kaip lygus su lygiu su juo. Jei šeimoje vienas kitam įsakinėja, tai tu nenorėk, kad su tavim elgtųsi pagarbiai“ (vyras, 40 m., Vilnius). Arba laikomasi nuomonės, kad žmogus iš prigimties pasižymi moralinėmis dispozicijomis: „Aš tikiu, kad jie ateina su savo projektu. Ne aš jiems paaiškinsiu, ką daryti gyvenime, ką veikti. Dėl to man svarbu neužblokuoti jų vizijos, dėl kurios jie čia atėjo į tą pasaulį kažko gero nuveikti“ (moteris, 34 m., Vilnius).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kaip *švelniojo* auklėjimo idėjomis besivadovaujantys tėvai konceptualizuoja vaiką, kokias jam priskiria savybes. Dažnai tėvai vaikui priskiria tokį bruožą kaip *sąmoningumas*. Ne rečiau pasitaikantys terminai yra *vaiko projektas*, *vaiko vizija*, *vaikas – asmenybė*, *vaiko nuomonė*. *Švelniojo* auklėjimo šalininkų nuomone, vaikas pasižymi dideliais kognityviniais sugebėjimais ir turi savo supratimą, kaip viskas turi būti.

Atkreiptinas dėmesys į tai, ką *švelniojo* auklėjimo šalininkai laiko svarbiausiais aptariamo amžiaus vaiko socializacijos tikslais. Pateikėjų naratyvuose dažnai išsakomas tikslas – padėti vaikui įgyti *vidinį saugumo jausmą*: „Labai noriu, kad jie nebijotų savo emocijų reikšti. Labai stengiuosi neperduoti savo stereotipų, baimių“ (moteris, 34 m., Vilnius). Panašu, kad būtent į šį tikslą orientuojamasi pabrėžiant tėvų pareigą įsiklausyti į vaiko poreikius, norus ir emocijas, vengti bausmių bei kitokio griežto elgesio. Aptardami šių ir kitų auklėjimo strategijų pasirinkimo motyvus, pateikėjai dažnu atveju išsako ir kitą esminį vaiko auklėjimui keliamą tikslą – padėti vaikui atsiskleisti: *būti savimi*, *būti*, *koks yra savaimė*, *išlaikyti savitumą*, *būti laisvam*, *kūrybingam*.

Būtent šiose nuostatose atsiskleidžia vaikystės – kaip nepaprastai jautraus gyvenimo tarpsnio – suvokimas. *Švelniojo* auklėjimo krypties šalininkai yra įsitikinę, jog vaikystėje patiriamos emocijos yra ypatingos svarbos, turinčios itin didelę reikšmę žmogaus formavimuisi: „Iš vaikystės lieka atsiminimai aštriausi – kai su tavim pasielgė neteisingai arba kaip tik – kažkoks suaugęs tave suprato,

paguodė ar dar kažką. [...] tai, kaip tu bendrauji su vaikais, jiems turės labai didelę reikšmę“ (moteris, 37 m., Vilnius).

Šios sampratos paaiškina, kodėl *švelniojo* auklėjimo idėjomis besivadovaujantys tėvai yra linkę atlaidžiai žiūrėti į situacijas, kuriose vaikas elgiasi ne pagal suaugusiems priimtinas elgesio taisykles, pavyzdžiui, pertraukia pokalbį, ne skuba vykdyti pavestų užduočių ir t. t. Šių tėvų įsitikinimu, *netraumuoti* vaiko yra svarbiau, nei išvengti socialiai nepriimtinių, mažo vaiko sukeltų situacijų arba mokyti jį socialiai deramo elgesio esamuoju metu.

Taigi *švelniojo* auklėjimo idėjomis besivadovaujančių tėvų nuostatose atsiskleidžia orientavimasis į egalitarinius tėvų ir vaikų santykius, paremtus ne vaiko paklusimu tėvams, o abipusiu įsiklausymu; vaiko kaip lygiaverčio suaugusiam žmogui (turinčio teisę reikšti nuomonę ir jausmus) suvokimu; taip pat vaikystės, kaip amžiaus tarpsnio, kuris yra vertingas pats savaime, o ne tik kaip pasiruošimas suaugusiojo gyvenimui, samprata.

Kietojo auklėjimo kryptis

Kita dalis pateikėjų aptartas idėjas apie vaiko auklėjimą vertina kritiškai ir mano, kad griežtumas auklėjant vaiką yra reikalingas:

Vaikas turi matyti ir griežtus tėvus, ne tik tokius, kurie sako: vaikeliai, gali kažko nedaryt, beje tu būsi laimingas. [...] tėvai turi reikalaut, kartais pabart, o jei neklauso, ir per užpakalį suduot. Turi vaikas žinot, ką jis turi daryt. Šeimoy vis tiek suaugę... jeigu tinkamas žodis – būti valdžia. Jei šis žodis netinkamas – tiesiog turi aiškinti tvarką suaugę. (Vyras, 37 m., Vilnius.)

Kai kurie pateikėjai išreiškė skeptišką požiūrį į diplomatiškumu paremtą auklėjimą:

Kartais, sprendžiu pagal save, matai, kad gal ir galėtum susitarti, bet matai, kad tau tai kainuos per daug laiko. O kai turi ofisinį laiką ir šiaip tą laiką brangini, tai tą laiką, kurį galėtum naudingai praleisti su tais pačiais vaikais, tą laiką praleisi keisdamasis argumentais ir bandydamas motyvuoti, nežinau..., jei aš matau, kad aš rezultatą pasieksiu per 2 minutes su grubesnėm priemonėm, negu kad derėsiuos pusę valandos, tai aš renkuosi tą variantą, kur per 2 minutes. (Vyras, 37 m., Vilnius.)

14 proc. pateikėjų išsakė palankų požiūrį į fizines bausmes:

Jei mama su ranka pliaukštelėjo per užpakalį, nė vienas dėl to nemirė. [...] kalė ir ta šuniuką gerai pakrato, kai tas neklauso. Nežinau, pas mus jis buvo. [...] Aišku, niekas nešneka apie mušimą su diržu, plakimą ar klūpojimą ant žirnių. Bet jei per užpakalį pliaukštelėjo ar per pirščiukus, nieko tame tikrai blogo nematau. (Moteris, 47 m., Kernavė.)

Pasitaikė respondentų, kurie itin veiksminga ir produktyvia auklėjimo priemone laiko vaiko pagąsdinimą fizine ar kitokia bausme: „Kartais užtenka tik parodyti – va, diržas yra. Be to, aš gąsdinu ne tiek diržu, kiek tu, kad tėčiui paskambinsiu. [...] Tai, aišku, psichologinis biškį šantažas, bet padeda“ (moteris, 35 m., Vilnius). Akivaizdu, kad šiems tėvams nepriimtinas tokių vaiko baudymo formų kaip *pliaukštelėjimas* priskyrimas smurto kategorijai, šio veiksmo sukeltų vaiko neigiamų emocijų jie nesureikšmina.

Žinoma, tai nereiškia, kad griežtumą pabrėžiantiems tėvams visiškai nerūpi vaiko išgyvenimai ir savijauta, tačiau pažymėtina, kad kai kuriose situacijose jie yra linkę į pirmą vietą iškelti ne vaiko patirtus jausmus, o kitus prioritetus. Pavyzdžiui, tokiu prioritetu dažnai tampa aplinkiniams priimtinos tvarkos užtikrinimas, socialiai deramas vaiko elgesys: „Kai vaikui viskas leidžiama, tai yra klaida! Ypač tokiam mažam vaikui – tada prasideda anarchija, jis pats nebežino, ko nori“ (vyras, 37 m., Vilnius). Griežtus auklėjimo metodus tėvai pateisina tuo, kad jie konfliktinę situaciją padeda išspręsti greitai: „Prisidirbai – į kampa 15 minučių. Bausmė atlikta, susitaikei, viską pamiršai ir toliau gražiai gyveni, o ne tai, kad savaitę prikaišioji“ (moteris, 37 m., Vilnius).

Kietojo auklėjimo idėjas prioretizuojančių tėvų patirtis rodo, kad vaikas socialiai priimtino elgesio mokosi paklusdamas tėvų nurodymams ir baudžiamas už neteisingą elgesį: „Yra situacijų, kur geruoju kalbėdamas (mano atveju) tu jo niekaip nepaveiksi. [...] jei yra kažkokia tragedija, pliaukšt per užpakalį ir ašaros pasibaigė. Nemanau, kad tik kalbėjimu, tik gražiuoju vaiką išauklėsi. Reikia ir bausmių, reikia jam griežtai nubrėžti ribas“ (moteris, 34 m., Vilnius).

Prie *kietojo* auklėjimo šalininkų priskyriau ir tuos tėvus, kurie nepritaria fizinėms bausmėms, tačiau yra įsitikinę, kad vaikas turi klausyti tėvų be jokių išlygų:

Būtinai būtinai. Turi klausyti. Negali neklausyti. Negali būti tokios minties, kad gali neklausyti, nes atseit jis yra kokia nors ten asmenybė, nepriklausoma, laisva, su savo mintim, požiūriu ir nuomone. Jis turi klausyti tėvų, nes jie yra tėvai, o jis yra vaikas. (Moteris, 37 m., Kretingos r.)

Apibendrinus *kietojo* auklėjimo šalininkų nuostatas, galima daryti išvadą, kad jų supratimu, vaikas ir suaugęs negali būti laikomi lygiateisiais subjektais – auklėjimo pagrindas yra hierarchiniai santykiai šeimoje.

Mintį, kad žmogus iš prigimties yra socialiai orientuotas (*švelniojo* auklėjimo pateikėjos žodžiais tariant, *ateina į pasaulį kažko gero nuveikti*), *kietojo* auklėjimo šalininkai vertina skeptiškai: „Vaikas dar nėra suaugęs, jo nuomonė dar tik formuojasi“ (vyras, 37 m., Vilnius). Su šia žmogaus prigimties samprata siejasi tam tikras vaiko kognityvinių gebėjimų vertinimas. Pasak kai kurių *kietojo* auklėjimo šalininkų, iš vaiko tikėtis didesnio sąmoningumo neverta: „Koks ten tas kalbėjimas su vaiku“ (moteris, 35 m., Vilnius).

Tačiau šie pateikėjai vaikystėje įžvelgia didelį potencialą *čia ir dabar* mokytis socialiai deramo, aplinkiniams priimtino, be to – ir pačiam vaikui naudingo elgesio, kuris, šių pateikėjų suvokimu, ir yra svarbiausias vaiko auklėjimo tikslas:

Aš už, kad kambarius susitvarkytų (nepriklausomai nuo noro. – A. D.). Įtraukti kuo daugiau. Būtinai nuo mažų dienų. [...] O paskui, jei 30 metų nemo-ka bulvių skusti – kaip sunku tokiam gyventi! Kaip gerai, kad mano vyras viską moka. Nes nebuvo lepinamas. (Moteris, 35 m., Vilnius.)

Kitas *kietojo* auklėjimo šalininkų tikslas – savybių, kurios padės atsispirti aplinkos pagundoms, išugdymas. Pasak vienos pateikėjos,

Aš buvau visiškai laisvas paukštis. Visiškai. [...] Auklėjimo visiškai nebuvo. [...] Aš darau visiškai atvirkščiai. Aš viską reguliuoju [...], manau, [...] kad reikia vaikams to griežtumo. Nes jeigu vaikas yra audringesnio charakterio, kaip mano brolis, tai jis dabar ištiesai kalėjime sėdi. (Moteris, 34 m., Vilnius.)

Taip pat šios krypties šalininkų naratyvuose atsiskleidžia siekis išugdyti savybes, kurios padėtų apsiginti nuo aplinkoje gresiančių pavojų: „aš už tą kietesnį variantą, kad turintys savo nuomonę, kad mokėtų ją išdėstyti. Vėl gi tai neturėtų būti kažkoks išskirtinis naglumasis, bet tikrai kad nebūtų pastumdėlis“ (vyras, 37 m., Vilnius).

Tyrimas parodė, kad griežtai suskirstyti pateikėjus į *švelniojo* ir *kietojo* auklėjimo šalininkus nėra labai paprasta, nes tėvų nuostatos vaiko auklėjimo klausimu dažnu atveju nėra itin nuoseklios. Pavyzdžiui, pateikėja teigia, jog vaikas būtinai turi klausyti tėvų, bet tuo pačiu žavisi savo dukters gebėjimu derėtis ir ignoruoti tėvų nurodymus. Tačiau išanalizavus, kokio pobūdžio nuostatos pateikėjų pasakojimuose vyrauja, galima daryti išvadą, jog ryški dauguma – 75 proc. – tyrimo dalyvių prioretizuoja *švelniojo* auklėjimo idėjas, nors įvairiose kasdienybės situacijose jomis vadovautis daugeliui iš jų pavyksta ne visada. Tuo tarpu *kietojo* auklėjimo krypties idėjoms pritaria tik 25 proc. pateikėjų.

II. Šiuolaikinių vaiko auklėjimo tendencijų susiformavimo prielaidos

Kusserow atkreipia dėmesį, kad skirtingos vaiko, vaikystės ir auklėjimo sampratos yra nulemtos skirtingų socialinių sluoksnių realybės. Jos atliktuose tyrimuose (JAV) išryškėja, kad *švelniojo* auklėjimo krypties idėjos vyrauja aukštesniajame viduriniame socialiniame sluoksnyje, o *kietojo* auklėjimo idėjos būdingos žemesniems visuomenės sluoksniams. Mano atliktame tyrime taip pat atsiskleidė sąsajos tarp nuostatų vaiko auklėjimo klausimu ir tam tikrų socio-demografinių pateikėjų charakteristikų. Pavyzdžiui, *švelniojo* auklėjimo krypties idėjos yra populiareesnės tarp miesto gyventojų: mieste jas prioretizavo 80 proc., o kaime – 62 proc. pateikėjų. *Švelniojo* auklėjimo krypties idėjos yra artimesnės

moterims (81 proc. pateikėjų) negu vyrams (75 proc. pateikėjų). Vis dėlto atkreipčiau dėmesį į tai, kad kiekvienoje iš šių grupių – tiek tarp miesto, tiek tarp kaimo gyventojų, tiek tarp moterų, tiek tarp vyrų – *švelniojo* auklėjimo idėjos smarkiai vyrauja.

Daugelyje tyrimų, kuriuose analizuojama šiuolaikinė vaiko socializacija kitose Vakarų pasaulio visuomenėse, pastebimos analogiškos tendencijos, kurias kultūros antropologai įvardija *vaikocentrizmo* terminu (Lancy 2015; Faircloth, Hoffman, Layne 2013; Hoffman 2013). Remiantis kultūros antropologe Diana Hoffman, *vaikocentrizmą* galima apibrėžti kaip koncentravimąsi į vaiko vystymosi poreikius, nuostatą gerbti vaiką kaip individą, galimybių vaikui išreikšti savo pasirinkimą ir išvystyti gebėjimą individualiai veikti sudarymą (Hoffman 2013). Atkreipiamas dėmesys, kad *vaikocentriška* rūpinimosi vaiku ir vaiko auklėjimo ideologija įsitvirtina per bausmių draudimo įstatymus (Lancy 2015), vaikų auginimo ekspertų patarimus (Faircloth, Hoffman, Layne 2013), vaikų auginimo temai dedikuotą žiniasklaidą (Hoffman 2013), populiariąją psichologiją (Kusserow 2004).

Įvairūs autoriai išryškina skirtingas prielaidas, paaiškinančias šių tendencijų įsitvirtinimą. Atkreipiamas dėmesys į *vaikocentriško* požiūrio sąsajas su žinių ir išplėtotų technologijų visuomenės tikslais ir uždaviniais (Lancy 2015), žmogaus teisių diskurso įsitvirtinimu ir politiniais demokratizacijos procesais (Scheper-Hughes, Sargent 1998), visų šeimos narių susitelkimo darbui būtinybės mažėjimu (Zelizer 1994; Qvortrup 2005).

Daugelio tyrime dalyvavusių pateikėjų pasakojimuose išryškėjusias tendencijas neigti tėvų griežtumą ir vaiko paklusnumą, iškelti dialogą kaip esminį auklėjimo metodą, remiantis D. Lancy, galėtume sieti su žinių ir išplėtotų technologijų visuomenės tikslais. Ši prielaida pasitvirtina atkreipus dėmesį į tai, kad dauguma tyrimo dalyvių itin vertingomis laiko savybes, kurias D. Lancy vadiną žinių ir išplėtotų technologijų visuomenės vertybėmis – gebėjimą išreikšti mintis, pasitikėjimą savimi, nepriklausomą ir kūrybišką mąstymą, saviraišką. Pavyzdžiui, į klausimą „kokį žmogų norite užauginti?“, pateikėja atsako:

Nesvarbu, kas jie tokie būtų, bet kad jie darytų tai, ką nori ir iš širdies. Ir mokėtų su savim susitarti, turėtų tiek išprusimo ir intelekto, kad mokėtų suformuluoti sau užduotis ir jas išspręsti. Nes kai plauki visiškai pasroviui, tu negali sau labai išsikelti tikslų ir uždavinių. Jei, atsiprašant, knygos nesi skaitęs, ir nieko pats negali sugalvoti. Noriu, kad jie turėtų to intelekto ir suprastų, kad iš tiesų gali daryti ką nori. Kad jie suvoktų, kad tai yra jų pasirinkimas. (Moteris, 35 m., Vilnius.)

Tyrimo medžiaga leidžia pritarti minčiai, kad šiuolaikinės vaiko auklėjimo nuostatos yra smarkiai paveiktos žmogaus arba vaiko teisių diskurso. Itin dažname interviu pavartojamas terminas *vaiko teisė(s)*. *Švelniojo* auklėjimo šalininkų

pasakojimuose *vaiko teisių* idėjai dažniausiai pritariama: „[Auklėjime svarbiausia, – A. D.] pagarba: kada pradedi žiūrėti į vaiką kaip į asmenybę, **turinčią teisę** į pasirinkimus ir į nuomonę“ (moteris, 34 m., Vilnius). *Kietojo* auklėjimo šalininkų naratyvuose *vaiko teisių* idėja dažniau vertinama kritiškai, tačiau akivaizdu, kad šis konceptas visiems yra puikiai pažįstamas: „Kai mokykloje dirbi, iškart mato si, kuris vaikas auga totalioje demokratijoje, o kuris yra priežiūroje, drausmėje. [Iš tų, kurie auginami demokratiškai, – A. D.] nieko gero. Jie žino tik **savo teises**. Laisvė papūgoms, o savo pareigų nežino“ (moteris, 30 m., Kretingos r.).

Tyrime taip pat atsiskleidė, kad ir Lietuvos atveju galėtume pritarti kultūros antropologų Nancy Scheper-Hughes ir Carolyn Sargent keliamai prielaidai, jog šiuolaikinės *vaikocentriškos* tėvų nuostatos yra susijusios su XX a. pabaigoje pasaulyje įvykusiais radikaliais demokratizacijos procesais – karinių režimų griūtimi Centrinėje ir Pietų Amerikoje, totalitarinių režimų subyrėjimu Rytų Europoje, demokratinėmis revoliucijomis Pietų Afrikoje (Scheper-Hughes, Sargent 1998: 7). Ne viename naratyve išryškėjo tendencija *pagarbą vaikui* tapatinti su dabartiniu laikmečiu, o šiam reiškiniui priešinti sovietmetį – hierarchiniai vaikų ir suaugusiųjų santykiai ne vieno pateikėjo buvo įvardinti tokiais terminais kaip *sovietiniai* arba *tarybiniai*:

Gal tas sovietmetis veikė... Labai stipriai, matyt, veikė mus tas laikmetis, nes tikrai labai daug buvo tokio sąstingio. Ir tai persidavė ir santykiams. [...] Barti aš gaudavau tikrai daugiau negu mano vaikas gauna. Ir kaip man dėl to skaudėdavo! Manęs fiziškai niekada nėra baudę, kaip ir aš savo vaiko nebaudžiu. Bet morališkai – arba mane apkaltindavo, arba persmarkiai sureaguodavo, ir tas mane labai žeidė. Ir aš tada sau pasakiau, kad aš tikrai taip savo vaikui nedarysiu, ir kiekvieną kartą pagalvoju. Nes jis tą dalyką atsimins, ir jam skaudės. Aš kitaip auginu. Galų gale tų mitų visokiausių neturiu: kad ten negalima kažkur žiūrėti. [...] Kažkokių baimių jie turėjo visą laiką. Nors iš kitos pusės – tai buvo anie laikai, kai mama po 3 mėnesių turėjo išeiti į darbą. Tai gal dėl to to ryšio tokio nebuvo. [...] Tiesiog aš auklėju kitaip. Baimės ir tabu buvo per daug. (Moteris, 44 m., Utenos r.)

[Iš darželio – A. D.] aš tokius epizodus atsimenu. [...] atsimenu tokį nemalonų momentą – toks sovietinis. Vienas buvo labai aktyvus vaikas, trukdė visiem miegot, tai jį pastatė ant stalo ir, neatsimenu, ar numovė jam kelnes ar tik grasino. Tai jis ten žliumbė kruvinom ašarom. Tai ir vaikams jau net neįjauki žiauriai buvo. (Moteris, 37 m., Vilnius.)

To tarybinio auklėjimo aš nedarau. Stengiuosi neduchinti, nežeminti, nesaityti – tu niekam netinki. (Moteris, 35 m., Vilnius.)

Tyrime išryškėjo ir tai, kad nuostatos vaiko auklėjimo klausimu šiuolaikinėje Lietuvoje yra smarkiai veikiamos būtinybės įtraukti vaiką į šeimos ūkinę veiklą nykimo. Pasak sociologės Vivianos Zelizer, industrializacijos procese sumažėjęs gimstamumas ir ekonominis pakilimas lėmė tai, kad vaikas tapo *nenaudingas*

ekonominiu ir *neįkainojamas* emociniu požiūriu (Zelizer 1994). Daugelis tyrimo dalyvių pastebėjo, kad pavesti vaikui namų ūkio darbų šiuolaikiniame pasaulyje nėra ne tik būtinybės, bet netgi ir galimybių:

Jiems [tėvams, – A. D.] atrodo, kad mes viską leidžiam, kad darbo neduodam. O tu man pasakyk, ką tie vaikai gali dirbti? Kokias šakeles kieme surinkti? Indus į indaplovę sudėti? Na, tas darbas toks jau labai, atsiprašant. Kur mums to darbo gauti, kurį mes vaikams galėtume duoti? (Moteris, 35 m., Klaipėda.)

Galima prielaida, kad faktas, jog nėra būtinybės vaikui užduoti namų ūkio darbų, labai sumažina vaiko disciplinavimo būtinybę. Panašu, kad technologizavus namų ūkio darbus, atsiranda daugiau laiko tėvams labiau gilintis į vaiko jausmus ir nuomonę.

Aptariant išryškėjusių tendencijų koncentruotis į vaiko jausmus atsiradimo prielaidas, galima pasitelkti ir sociologo Anthony Giddenso teiginį, kad vėlyvojoje modernybėje Aš pradedamas suvokti kaip refleksyvinis projektas, už kurį pats individas yra atsakingas (Giddens 2000: 100). Anot jo, pasaulis tapo kupinas potencialių buvimo ir veikimo būdų, todėl individas gali eksperimentuoti, be to, jis įpareigotas atsisakyti nusistovėjusių elgesio šablonų, jis yra atsakingas už savo asmeninį tobulėjimą, už nuolatinį savojo Aš tyrimą ir konstravimą, už buvimą *autentišku* (Giddens 2000). Būtent šiame kontekste tėvų koncentravimasis į vaiko vidinius išgyvenimus tampa logiškai paaiškinamas – tai bandymas padėti ugdyti vaikui šiuolaikiniame pasaulyje itin vertinamus ir reikalingus savianalizės gebėjimus.

Taigi tyrimas patvirtina, kad vaiko auklėjimą būtina analizuoti kaip integralią visuomenės sociokultūrinės sistemos dalį, glaudžiai susijusią su visuomenės prioritetais, tikslais ir vertybėmis, nulemtą šią visuomenę veikiančių kultūrinių, socioekonominių bei politinių procesų.

Išvados

Tyrimas padėjo atskleisti šiuolaikiniame (XXI a. pr.) Lietuvoje išryškėjusias / ryškėjančias vaiko auklėjimo šeimoje kryptis: pateikėjų *emic* perspektyvoje atsirandančias vaiko auklėjimo interpretacijas bei per jas atsiskleidžiančias vaiko ir vaikystės sampratas. Atskleista, kad tirtoje grupėje (disponuojančioje gana dideliu – šiuolaikinės Lietuvos kontekste – ekonominiu, socialiniu ir kultūriniu kapitalu) vyraujanti tendencija – tėvų orientacija į pagarbos vaikui, egalitarizmo, įsiklausymo į vaiko išgyvenimus principais paremtą auklėjimą, remiantis A. Kusserow terminija, vadintą *švelniuojū*.

Švelniojo auklėjimo šalininkų, sudarančių 75 proc. tyrimo dalyvių, naratyvuose išryškėja vaiko kaip lygiaverčio ir lygiateisio suaugusiam žmogui suvokimas. Jam priskiriami tokie bruožai kaip sąmoningumas, nuomonės turėjimas,

moralinės dispozicijos. Nors pusė šios auklėjimo krypties šalininkų prisipažįsta, kad vadovautis egalitarizmo principu bendraujant su vaiku realybėje pavyksta ne visada, jie mano, kad tėvai, auklėdami vaiką, turi būti ne vadovai, o pagalbininkai; moralinių savybių perdavimo / perėmimo procese svarbus vaidmuo turi tekti vaikui. Vaikui suteikiama teisė reikšti savo nuomonę, išsakyti savo išgyvenimus. Šios auklėjimo krypties šalininkų įsitikinimuose išryškėja samprata, kad svarbiausia užduotis tėvams auklėjant vaiką yra padėti jam išsiugdyti *saugumo jausmą* bei *atskleisti savo savitumą*. Jiems būdinga samprata, kad ankstyvoji vaikystė yra amžiaus tarpsnis, vertingas pats savaime, o ne tik kaip pasiruošimas suaugusiojo gyvenimui.

Kita tirtoje grupėje išryškėjusi tendencija – tėvų orientacija į hierarchiniais tėvų ir vaikų santykiais paremtą auklėjimą, remiantis A. Kusserow terminija, vadintą *kietuoju*. *Kietojo* auklėjimo principų – tėvų griežtumo, vaiko paklusnumo – prioretizavimas būdingas 25 proc. apklaustų pateikėjų. *Kietojo* auklėjimo šalininkų nuostatose slypi samprata, kad vaikas iš prigimties moralinėmis dispozicijomis nepasižymi; vaikas nėra pakankamai sąmoningas ir subrendęs emociškai moralines dispozicijas įgyti be aktyvaus tėvų vadovavimo. Kartu šios krypties šalininkų įsitikinimuose išryškėja samprata, kad vaikystė yra amžiaus tarpsnis, kai svarbiausia vaiką išmokyti / įpratinti (vaikui išmokti / įprasti) elgtis pagal aplinkiniams priimtinas normas ir taisykles, kurios laikomos naudingomis ir pačiam vaikui. Taigi vaikystė (nuo pat mažumės) *kietojo* auklėjimo šalininkų konceptualizuojama kaip pasiruošimas suaugusiojo gyvenimui.

Galima išvada, kad *švelniojo* auklėjimo krypties idėjų didesnio populiarumo tirtoje šiuolaikinės Lietuvos tėvų grupėje prielaidos yra žinių ir išplėtotų technologijų visuomenės (kurioje itin vertingais individo bruožais tampa kūrybiškumas, gebėjimas savarankiškai mąstyti ir išdėstyti savo nuomonę) formavimasis, *žmogaus teisių* diskurso išpopuliarėjimas, šeimos narių susitelkimo darbui būtinybės mažėjimas, vėlyvojoje modernybėje išryškėjusi tendencija kelti asmeninio tobulėjimo, savojo Aš tyrimo ir konstravimo, buvimo *autentišku* tikslus. Galima prielaida, kad Lietuvos išsivadavimas iš sovietinio režimo taip pat yra reikšmingas faktorius formuojantis šiuolaikinių tėvų vaiko auklėjimo, vaiko ir vaikystės sampratoms.

Literatūra

Balys, Jonas. 2004. Vaikystė, Jonas Balys. *Raštai V*: 7–60. R. Repšienė (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla.

Bylaitė-Žakaitienė, Andželika. 2012. *Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loic. 2003. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.

Brigs, Jean L. 2000. Emotions Have Many Faces: Inuit Lessons, *Anthropologica* 42(2): 157–164.

Bulotas, Rolandas. 2014. Vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimas artimiausioje mokinio aplinkoje: mokinių, tėvų ir mokytojų nuomonė, *Mokytojų ugdymas* 23(2): 4–17.

Dundulienė, Pranė. 1999. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Giddens, Anthony. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.

Grinevičiūtė, Kristina. 2011. Fizinės bausmės vaikams: baudžiamasis teisinis vertinimas, *Socialinių mokslų studijos* 3(2): 721–736.

Faircloth, Charlotte; Hoffman, Diane; Layne, Linda. 2013. Introduction, Ch. Faircloth et al. (eds). *Parenting in Global Perspective: Negotiating Ideologies of Kinship, Self and Politics*: 1–18. London, New York: Routledge.

Fouts, Hillary; Hewlett, Barry; Lamb, Michael. 2012. A Biocultural Approach to Breastfeeding Interactions in Central Africa, *American Anthropologist* 114(1): 123–136.

Hoffman, Diane M. 2013. Power Struggles: The Paradoxes of Emotion and Control among Child-Centred Mothers in Privileged America, Ch. Faircloth et al. (eds). *Parenting in Global Perspective: Negotiating Ideologies of Kinship, Self and Politics*: 229–243. London, New York: Routledge.

Ivanauskienė, Felicija. 2002. Pozityvus vaikų skatinimas ir stimuliavimas šeimoje, *Pedagogika* 61: 92–97.

Jonikaitė-Kievišienė, Jurgita, Ivanauskienė, Felicija. 2008. Bausmės šeimoje: edukacinės analizės kontekstas, *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1(17): 75–81.

Jonynienė, Jolita. 2010. Tėvystės įgūdžių lavinimo programų efektyvumo veiksnių apžvalga, *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris* 5: 119–137.

Jonynienė, Živilė V. 2005. Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos, *Acta paedagogica Vilnensia* 15: 129–141.

Jusienė, Roma. 2006. Fizinis bausmių taikymas šeimoje ugdant vaikus: tėvų požiūris ir galimos priežastys, *Socialinis darbas* 5(1): 63–71.

Kairienė, Brigita. 2010. Agresyvus tėvų elgesys su savo vaikais: sampratos problema, *Socialinis darbas* 9(2): 113–118.

Kairienė, Brigita. 2012. Tėvų ir vaiko santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu, *Socialinis darbas* 11(2): 391–400.

Kerulienė, Ieva. 2008. Vaiko teisės: tėvų požiūris į jas ir elgesys su vaiku, *Pedagogika* 92: 116–122.

Kerulienė, Ieva. 2009. Tėvų požiūris į vaiko teisių apsaugą Lietuvoje, *Jaunujų mokslininkų darbai* 1(22): 109–113.

Kusserow, Adrie. 2004. *American Individualism*. New York: Palgrave Macmillan.

Lancy, David F. 2015. *The Anthropology of Childhood: Cherubs, Chattel, Changelings*. Cambridge: Cambridge University Press

Lancy, David F.; Bock, John; Gaskins, Suzane. 2010. Putting Learning in Context, D. F. Lancy et al. (eds). *The Anthropology of Learning in Childhood*: 3–10. Plymouth: Alta Mira Press.

Levine, Robert A.; Dixon, Suzanne; Levine, Sarah; Richman, Amy; Keefer, Constance H.; Brazelton, Berry T.; Leiderman, Herbert P. 1998. *Child Care and Culture: Lessons from Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

LeVine, Robert A.; New, Rebecca S. 2008. Introduction. Early Childhood: Language Acquisition, Socialization, and Enculturation, R. A. LeVine, R. S. New (eds). *Anthropology and Child Development: A Cross-cultural Reader*: 159–164. Malden, MA: Blackwell.

Macijauskaitė-Bonda, Jurgita. 2015. *Vaikas lietuvių pasakose ir sakmėse*. Vilnius: Gimtasis žodis.

Mardosa, Jonas. 2011. Vaikų religinio auklėjimo Lietuvos kaimo šeimoje ypatybės XX a. pirmojoje pusėje, G. Blažienė ir kt. (sud.). *Inveniens quaero = Ieškoti, rasti, nenurimti*: 746–760. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Mead, Margaret. 1930. *Growing Up in New Guinea. A Comparative Study of Primitive Education*. New York: Blue Ribbon Books.

Mikštaitė-Čičiurkienė, Regina. 2014. *Piemenavimo kultūra Lietuvoje XIX amžiuje – XXI amžiaus pradžioje*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU leidykla.

Paukštytė, Rasa. 1999. *Gimtuvės ir krikščynos Lietuvos kaimo gyvenime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Diemedis.

Petrylienė, Nijolė; Smilgienė, Jurgita. 2013. Drausminimas – vienas iš ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio kultūros ugdymo būdų, *Jaunujų mokslininkų darbai* 1(39): 56–62.

Račiūnaitė, Rasa. 2002. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje*. Kaunas: VDU leidykla.

Scheper-Hughes, Nancy; Sargent Carolyn. 1998. Introduction: The Cultural Politics of Childhood, N. Scheper-Hughes, C. Sargent (eds). *Small Wars: The Cultural Politics of Childhood*: 1–33. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Stonkuvienė, Irena. 2013. *Augti Lietuvoje: ugdymo kaip inkultūracijos eskizai*. Vilnius: VU leidykla.

Šumskaitė, Lina. 2014. *Vyrų tėvoystės praktikos*. Daktaro disertacija. Vilnius, Vilniaus universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centras.

Taljūnaitė, Meilutė; Sviklas, Eduardas Kęstutis. 2018. *Vidurinė klasė Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

Vasiliauskas, Romanas. 2006. *Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Vilnius: VPU leidykla.

Vitartas, Jonas. 2017. Lietuvių liaudies paprotinės teisės bruožai, Jonas Vitartas (Jan Michał Witort, 1853–1903). *Rinktiniai raštai 1*. Iš Lietuvos etnologijos paveldo: 139–145. A. Čepaitienė (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1964. Šeimos buitis ir papročiai, A. Vyšniauskaitė (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 448–526. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Vyšniauskaitė, Angelė. 2008. Kaimo šeima, Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė-Šaknienė. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 123–189. Vilnius: Mintis.

Zelizer, Viviana. 1994. *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*. Princeton: Princeton University Press.

Qvortrup, Jens. 2005. Varieties of Childhood, J. Qvortrup (ed.). *Studies in Modern Childhood*: 1–20. New York: Palgrave Macmillan.

Whiting, Beatrice Blyth; Edwards, Carolyn Pope. 1994. *Children of Different Worlds*. Cambridge, London: Harvard University Press.

Bringing up a Child in Contemporary Lithuania: Parental Attitudes

Audronė Daraškevičienė

Summary

The results of this research show that 75% of respondents are guided by ideas that may be attributed to a *soft* socialisation style. They do not support the use of corporal punishment, or strict psychological discipline in dealing with children, acknowledge children's emotions and feelings, and are critical of a child's obedience of adult authority. Twenty-five per cent of respondents expressed attitudes that may be termed *hard* socialisation. They regard strictness (often including

corporal punishment such as spanking) as an essential element in rearing a child, and consider obedience by a child to be normal and expected.

The research reveals that parents with different views on bringing up a child have different concepts of the child and childhood. The supporters of *soft* socialisation think that children have certain innate moral dispositions and cognitive abilities, that they are born with *their own life project* and *their own vision* as to what they should do, and how to do it, and are attributed with characteristics such as *mindfulness*. The adherents of *soft* socialisation believe that the essential traits of an upbringing are respect for the child and equal dialogue between an adult and a child. Their narratives reveal the perception of childhood as a particularly important period in life, when the foundations of *inner safety* and self-identity are laid.

Meanwhile, the supporters of *hard* socialisation suggest that the child does not possess innate moral dispositions, and that he/she acquires them through learning and from guidance by adults. They do not generally use characteristics such as *mindfulness* to describe children. Instead, the adherents of *hard* socialisation conceptualise upbringing as communication based on the principle of hierarchy, and believe it cannot be effective without strict discipline. They perceive childhood as the period in human life when learning/teaching social norms matters the most. To them, childhood is a time when children learn to adapt to the requirements imposed by society.

The implication is made that the greater popularity of ideas of *soft* socialisation in the surveyed group of modern Lithuanian parents may be related to the formation of the knowledge and advanced technology society (in which creativity and the ability to think independently, and to express an opinion, are particularly valuable characteristics for an individual). The domination of ideas of *soft* socialisation is associated with the establishment of the discourse of human rights, and the decreasing need for mobilising family members to do housework. The assumption is made that the emersion of value to construct and explore one's self, as well as being *authentic*, are decisive in this situation.

The article also assumes that Lithuania's liberation from the Soviet regime was an important factor that contributed to the formation of the attitudes of contemporary parents towards child socialisation and childhood.